

АСПЕКТОЛОГІЯ СТИЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Л.В. Шулінова, канд. філол. наук

СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ НА ПОЗНАЧЕННЯ КОЛЬОРУ В ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ М.ВОРОНОГО

Досліджено семантичне поле на позначення кольору в поезії М. Вороного: визначено лексико-семантичні групи на позначення певного кольору, синонімічні ряди, асоціативні значення.

The semantic field for notation of colour in poetry of M. Voronyj is studied. The lexical-semantic groups for notation of definite colour, synonymic series, associative meanings are determined.

Мовотворчість М. Вороного є одним з етапів еволюції української мови в плані вияву експресивно-виражальних та інтелектуальних її потенцій. Особливо важливою є здатність митця через індивідуальне сприйняття світу відобразити його у поетичному слові, адже поезія – це вербальне мистецтво, що базується на оригінальному використанні мови¹. Для декодування специфіки художнього сприйняття світу М. Вороним потрібно враховувати рівень загальної культури митця².

Серед значень, породжених чуттєвим сприйняттям світу, найбільш розвиненими і диференційованими є понятійні еквіваленти зорових вражень. Саме зорове сприйняття світу сприяє формуванню понятійної сфери і відповідно мовної семантики³. Використання лексики на позначення кольорових відчуттів і вражень у художньому мовленні окрім відображення індивідуально-авторського сприйняття світу може бути потужним засобом впливу як на індивіда (читача), так і на соціальну свідомість. Так одні кольори сприймаються нейтрально, інші мають багато конотацій. Кожній культурі на певному історичному етапі властиві особливі кольорові домінант-універсалиї. Тому, на наш погляд, відображення кольорового простору залежить і від мовної унікальності індивіда, й від особливостей культурно-історичного плану.

У художньому мовленні М. Вороного органічно поєднані здобутки світової культури, глибоко усвідомлена національна самобутність, що сягає глибинних шарів фольклору, і прагнення

активного творчого пошуку мовоно-виражальних засобів, що зможуть розкрити індивідуальність сприйняття і відображення світу. Сприймаючи поетичне слово, читач знаходить у ньому новий для себе світ, не сторонній і чужий, а вже “асимільований душею іншого”⁴.

У кожному епоху історії розвитку мови слово має основне значення, що є основою для розвитку і сприйняття інших його значень. Слово-кольороназва має здатність образно відображати світ, виразно розкривати сутність зображуваного, передавати найтонші почуття автора.

Сукупність мовних одиниць (лексем на позначення кольору), об'єднаних змістовою спільністю, будемо розглядати як семантичне поле кольороназв у поетичній мовотворчості М. Вороного. Також пропонуємо розрізнити й лексико-семантичні групи, виділені за здатністю лексем позначати конкретну спектральну чи асоціативну ознаку⁵.

У межах лексико-семантичних груп, вважаємо за можливе, розглянути синонімічні ряди кольоропозначень, вмотивувавши, у разі потреби, приналежність тих чи інших кольоронайменувань до кожного конкретного ряду. Адже, створюючи синонімічні номінації, митці сприяють розвитку асоціативного сприйняття слова за ознакою (принципом) смислової подібності, розкриваючи “смислові відтінки” синонімів, тобто утворюється синоніміка як потенціал збагачення стилістичних ресурсів мови⁶.

Семантичне поле кольороназв у поетичному мовленні М. Вороного складається з таких компонентів: **білий, чорний, червоний, зелений, синій, блакитний, жовтий, огненний, кривавий, карміновий, пурпуровий, красний, багровий, рудий, карий, фіалковий, ізумрудний, жовтогарячий, сапфіровий, бурштиновий, золотий, срібний, голубий, рожевий, рум'яний, сірий, сивий, попелястий.**

Вважаємо, що потрібно і доцільно досліджувати всі слова з коренем кольорового значення, незалежно від частиномовної приналежності, у тому числі й композити (напр., **сніжно-білий, білосніжність, злотисто-рожевий, блакить, багровість** тощо), і незалежно від їх використання в прямому, переносному, символічному значенні. Відносні прикметники **золотий, срібний, сапфіровий, бурштиновий** розглядатимемо тільки за наявності якісного значення. Відомо, що існування в мові прямих, переносних і

символічних значень слів-кольорономінацій є результатом їхсемантичного розвитку, тобто якісне значення більшості кольороназв розвинулося з відносного, і ця продуктивна модель похідних прикметників перетворює наявні в мові групи кольорів у відкриті, до яких приєднуються okazіоналізми (напр., **сталевий, половий, асфальтовий** і под.). Такі кольоропозначення завдяки природній метафоричності й вмотивованості в мові часто краще, ніж первинні якісні, здатні відтворювати й відображати зв'язки між явищами.

У межах семантичного поля кольороназв у поетичному мовленні М. Вороного нами виділено такі лексико-семантичні групи: 1) на позначення **білого** кольору; 2) на позначення **чорного** кольору; 3) на позначення **червоного** кольору; 4) на позначення **жовтого** кольору; 5) на позначення **синього та блакитного** кольору; 6) на позначення **жовтогарячого** кольору; 7) на позначення **коричневого** кольору. Як окрему групу, на наш погляд, не можна виділити **фіолетові** кольори, тому що вона представлена лише одним слововживанням – **фіалковий**.

Вважаємо, що можна і доцільно виділити такі синонімічні ряди кольоропозначень у мовній палітрі М. Вороного:

- *білий, сніжно-білий, білосніжність, білогривий, срібний, срібноногий, срібнотканий;*
- *чорний, чорнобровий;*
- *сірий, попелястий, сивий;*
- *червоний, кривавий, огнений, карміновий, багровий, пурпуровий, красний, рожевий, рум'яний, золотисто-рожевий;*
- *жовтий, золотий, буриштиновий, золотоокий, жовтодзюбий, золотисто-рожевий;*
- *жовтогарячий, рудо-жовтий;*
- *синій, блакитний, голубий, ясно-сапфіровий, блават;*
- *зелений, ізумрудний;*
- *карий, кароокий.*

Через подібність фізичних характеристик та особливості індивідуального сприйняття деякі кольоропозначення складно віднести до групи певного кольору. За відповідних умов (лінгвістичних та екстралінгвістичних) вони можуть бути віднесені до того чи іншого кольору⁷.

Так, **сивий** відносимо до синонімічного ряду на позначення **сірого** кольору, врахувавши семантичну сполучуваність: “Сховався в

морі сонця диск /... Зітхають хвилі в сивій млі, / В холодній млі, і тіні лізуть по землі – / Смутній землі... (Вечірні акорди)". У наведеному контексті **сивий** – такий, що втратив своє забарвлення за відсутності освітлення (перехід дня в ніч: одне світило зайшло, а друге ще не зійшло), і **сивий** – невизначеність, смуток, пересторога.

Срібний відносимо до синонімічного ряду на позначення **білого** кольору через те, що в художньому мовленні М. Вороного він позначає забарвлення світла, а отже, має відтінки ближчі до **білого** кольору: *"І зграї легкокрилих мрій / Сплелися в образи, видіння, /ї в пасмах срібного проміння / Літає їх чудовий рій"*⁹; *"Зійшов срібнорогий / Мандрівець північний і все освітив / Зирнув і до мене в покоїк убогий / І весь його сяйвом залив"*¹⁰.

Лексема **красний** у мовотворчості поета вжита і для позначення власне колірної ознаки, і для вияву емоційного стану: *"Червоне коло блискуче, красне / За гори ген-ген сідає, / Та доки зникне і доки згасне, / Огнем пожежі воно палає"*¹¹.

До синонімічного ряду **жовтогарячого** кольору відносимо **рудо-жовтий**, тому що він поєднує в собі жовтий і червоний кольори, як і жовтогарячий. (Пор.: у Словнику синонімів вони не є членами одного синонімічного ряду, хоча зазначено, що **рудий** - червоножовтуватого кольору¹², а **жовтогарячий**, як і оранжевий, – жовтий із червонуватим відтінком¹³).

Також, Словник синонімів не подає у ряді на позначення **червоного** кольору лексему **огненний**¹⁴. Проте, вважаємо слушним і вмотивованим твердження Р. Алімпієвої, що хоча в кольорообразі, пов'язаному з вогнем, відображені різні відтінки різних кольорових тонів (не тільки *червоні*, але і *жовті, сизі, сині*), наявність *червоних* відтінків у поєднанні з високим ступенем його яскравості "створюють сприятливі умови для можливості функціонування слів *огненний* і *полум'яний* як синонімів кольоропозначень власне *червоного* тону"¹⁵. Тому лексему **огненний** включаємо в синонімічний ряд **червоного** кольору.

Використовуючи в художній мовній палітрі слова-кольоропозначення, поєднуючи їх між собою та з елементами інших семантичних полів, М. Вороний створює асоціативні, метафоричні, символічні образи, у такий спосіб відображає індивідуальну, унікальну, зорово-чуттєву картину світу.

У мовотворчості М. Вороного переважають чорні, білі та червоні кольори. Наголосимо, що, надаючи перевагу тим чи іншим

мовним засобам, митець не збіднює власне мовлення, а навпаки, як правило, сприяє розширенню меж семантичного та естетичного потенціалу мовних ресурсів, адже мовотворчість – не фотографія чи копія світосприйняття, а відображення через власне художнє світобачення картини світу в кольорах, звуках, відчуттях.

Варто зазначити, що в лексиконі носіїв кожної мови є певне “ядро” кольорів, котрі – надактивні. Найбільш активними серед таких кольоропозначень виявляються **білий, чорний та червоний**. Спеціальні різноаспектні лінгвістичні дослідження це підтверджують. Так, О. Василевич розглядає слова на позначення **білого, чорного, червоного** кольорів такими, що виникли першими¹⁶, а В. Тернер виявив надання переваги цим кольорам у символіці первісних ритуалів¹⁷. У християнській філософії, яка успадкувала, асимілювала й переосмислила окремі елементи язичницької символіки, **чорно-біло-червона** гама також має велике значення. Досліджуючи, історію кольороназв у давньоруських пам’ятках, Н. Бахіліна виявила, що **білий, чорний, червоний** кольори переважають в усіх пам’ятках і давньоруського періоду, і далі в історії російської мови¹⁸. Статистичні дослідження В. Московича підтверджують, що **чорний, білий, червоний** кольори переважають у більшості мов¹⁹. Семантичні дослідження С. Кацнельсона доводять, що головними ахроматичними кольорами є **білий та чорний**, а серед хроматичних – **червоний**²⁰. Аналізуючи результати асоціативних експериментів, А. Залевська дійшла висновку, що більшість учасників експериментів у використанні надають перевагу саме **червоним, чорним та білим** кольоропозначенням²¹.

За контекстуальною семантичною сполучуваністю визначаємо основні асоціативні значення кольоронайменувань у поетичній свідомості М. Вороного.

Білий колір у мовотворчості письменника застосовано для відображення традиційної слов’янської символіки краси людини і природи; зими; а також і для розкриття індивідуально-авторського світовідчуття (*біле личко, красуня біла, сніжно-білі квіти, білі лілеї, білі маргаритки, сніжно-білі хвилі; біле поле, білесенькі сніжиночки, білий килим; білий сон, білий ельф, біла німфа, сніжно-біла Вега, білий старезний дід, білосніжність дум і под.*).

Чорний колір у поетичній палітрі М. Вороного здебільшого реалізує традиційний негативний потенціал: пересторога, туга, розпач, горе, смерть (*чорні круки, чорні хвилі нудьги, чорна*

клевета, чорніє на путі Голгофа, чорний ворон над могилою, чорні думи, чорні корогви та под.). Проте, **чорний** колір входить і до складу канонізованих народнопоетичних символів, які автор використовує, як правило, із традиційною семантикою (*козак чорнобривий, чорноброва дівчина, чорні брови*).

Червоний колір у мовній картині світу – це колір сонця (схід/захід світила) й освітлених ним поверхонь; вогню (*огненний диск сонця, кривавий блиск сонця, червоне коло; мов жар, червоні хмари; огні червоні*); революції (*червоне море прапорів, червона молода Україна, революція в червоній заграві*); кровопролиття, смерті (*огненна мантія Люципера; “Червоне полум’я шаленої пожежі /Із диким поглядом на палі голова!”²²*).

Рожевий колір – краса, молодість (*дівчина, мов рожевий цвіт; рожевий усміх на устах*); світло, мрії, надії, радощі (*рожеві сни, рожеві згадки про давнє, рожеве світло, рожеве проміння, золотисто-рожеве сяйво*).

Жовтий колір у поета викликає переважно негативні асоціації: смуток, сум, смерть, що є характерним для європейського модерну початку ХХ ст., вплив якого на М. Вороного був суттєвим (*пожовклий лист, пожовкла тирса плаче; жовтий місяць, мов обличчя мерця; жовтодзюбий блазень*). Атрибут “золотий” частіше вжито автором для характеристики стосовно сонця, його проміння, радості, нетлінності, Божественності (*золоте проміння, золоте сонце, блиски-бризки золоті, золотий сон, золоті хмарки, сяйво золоте і под.*).

Зелений колір переважно є виразником позитивних асоціацій, пов'язаних із радістю буття, молодістю, весною, надією (*зелена діброва, зелене гілля, гаї зелені, зелена свіжа мурава, Зелені свята*); морем (*зеленасті брили, ізумрудна хвиля*). Проте, автор, ампліфікуючи **зелений** колір у відповідному контексті, розкриває зовсім інші, навіть протилежні за значенням, асоціації: *“Зелені очі – зелена рута, / В них і утіха, і горе-скрута! / Зелене листя має й кислиця... / Краще, мій брате, і не жениться!”²³*

Синій і блакитний – поет використовує здебільшого для вираження безмежності простору моря й неба, вищої духовності, величі, чистоти (*синє небо, синє море, сині хвилі; синя далечинь, блакитна чиста краса мрій, простір блакитний; душа оновлена і чиста, як блакить; прозора та чиста блакить, Блакитна панна і под.*).

Сірий колір у мовній палітрі М. Вороного застосовано переважно для зображення безнадійності, суму, невизначеності, вечора (*сіра імла, сірі міні, попелясті хмари, попелястий жаль*).

Детальний аналіз кожної лексико-семантичної групи дозволить ґрунтовніше дослідити і розкрити виражально-зображальний потенціал кольоропозначень (асоціативний, експресивний, символічний) у поетичному мовленні М. Вороного. Це має стати наступним кроком наукового пошуку.

Досліджений матеріал дає можливість зробити попередній висновок, що функціонування кольорів у поетичному мовленні М. Вороного, відповідаючи контекстові світової культури, має виразні національні риси, позначене інтелектуальністю мовлення, без надмірних і неприродних асоціативних конотацій, і тому має досить потужну силувпливу.

¹Якобсон Р. Работы по поэтике. – М., 1987. – С. 80; ²Бэлза И. Дантовская концепция “Мастера и Маргариты” // Дантовские чтения, 1987. – М., 1989. – С. 67; ³Арутюнова Н.Д. К проблеме функциональных типов лексического значения // Аспекты семантических исследований. – М., 1980. – С. 217; ⁴Потебня А.А. Мысль и язык. – К., 1993. – С. 95; ⁵Шулінова Л.В. Словесна поетика Лесі Українки (поетизація семантики кольору): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. – К., 1999; ⁶Ларин Б.А. Эстетика слова и язык писателя. Избр. ст. – Л., 1973. – С. 3; ⁷Фрумкина Р.М. Цвет, смысл, сходства: Аспекты психолингвистического анализа. – М., 1984; ⁸Вороний М.К. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика. – К., 1996. – С. 47; ⁹Там само. – С. 178; ¹⁰Там само. – С. 152; ¹¹Там само. – С. 133; ¹²Словник синонімів української мови: В 2 т. – К., 1999 – 2000. – Т. 2. – С. 582; ¹³Там само. – С. 78; ¹⁴Там само. – С. 875 – 876; ¹⁵Алиппиева Р.В. Семантическая значимость слова и структура лексико-семантической группы: На материале прилагательных-цветообозначений русского языка. – Л., 1966. – С. 57; ¹⁶Василевич А.П. Цветонаименование как характеристика языка писателя // Учен. зап. Тартуск. ун-та. Лингвистика текста и стилистика. 585 вып. – Тарту, 1981. – С. 134; ¹⁷Тернер Виктор У. Проблема классификации в примитивных культурах (на материале ритуала ндембу): Пер. И.М. Бакштейна // Семиотика и искусствоведение. – М., 1972. – С. 50 – 81; ¹⁸Бахилина Н.Б. История цветообозначений в русском языке. – М., 1975; ¹⁹Москович В.А. Статистика и семантика: Опыт статистического анализа семантического поля. – М., 1969; ²⁰Кацнельсон С.Д. Содержание слова, значение и обозначение. – М.–Л., 1965. – С. 81 – 81; ²¹Залевская А.А. Некоторые проявления специфики языка и культуры на материале ассоциативных экспериментов // Этнопсихоллингвистика. – М., 1988. – С. 34 – 48; ²²Вороний М.К. Знач.праця. – С. 176; ²³Там само. – С. 114.